

Олександр Огуй

КАРБУВАННЯ ТАЛЯРІВ МАРІЇ ТЕРЕЗИ

З 24 липня 2001 р. до 11 січня 2002 р. у Відні тривала велика виставка «Марія Тереза – монархиня, жінка та матір», де крім різних реліквій (садових ножиць та книг з особистої бібліотеки імператриці) були презентовані її таляри (у т. ч. і левантинські), широко розповсюджені в Україні. Зупинимося на тому, чому ці монети зайняли більшу частину експозиції. Левантинський срібний таляр Марії Терези (1740–1780), карбований за конвенційною стопою (39,5 мм вагою 28, 0668 г), можна вважати не лише найвідомішою срібною монетою світу, а й особливо актуальною для України, Галичини та Буковини. За іронічними словами Г. Дроздовські¹, на буковинках початку ХХ ст. жіночі монетні прикраси – салби часто містили великі таляри Марії Терези, «улюблені як тут, так і в Ефіопії». І це дійсно так: за результатами проведеної нами вибірки на матеріалі 82 буковинських салб із 2500 виявлених на них монет 454 припадали на посмертні левантинські таляри Марії Терези і лише 6 її прижиттєвих емісій (не рахуючи ще 33 талярів інших правителів²), тобто становили майже 1/5 матеріалу прикрас. Розглянемо системно ці популярні монети, що ще не поставали предметом спеціального дослідження. Для цього, зупинившись на історико-економічних факторах появи цих талярів, визначимо їх основні видозміни, розміри емісії як за життя правительки, так і по її смерті; встановимо основні різновиди, користуючися довідковим та архівним матеріалом із Відня та Аугсбурга³.

Як відомо, Марія Тереза вступила на престол по смерті свого батька Карла VII 20 жовтня 1740 р., за її словами, «без грошей, без кредиту, без армії, без власного досвіду та науки, наостанок також без порад і розрад». Одразу ж розпочавши боротьбу за свій спадок із малим Йосифом II на руках проти численних претендентів (Фрідріх Великий та ін.), вона розуміла необхідність розбудови армії, що вимагало грошей, тому передусім взялася за укріплення фінансів та створення монетної системи, що відповідало потребам часу.

Як відомо, архаїчна фінансово-грошова система Австрії, що ґрунтувалася на лейпцизькій стопі 1737 р., знаходилася після сілезьких воєн на грані краху. Імператриці пощастило знайти відповідну людину для владнання фінансових справ. Сілезький граф Фрідріх Вільгельм фон Гаугвітц, якого, як писала Марія Тереза, «Провидіння Боже послало на благо її земель», доклав значних інтелектуальних та вольових зусиль до проведення грошової реформи. Упорядкувавши податкову систему, саме він створив 1749 року «Directorium in publicis et cameralibus», яке (за допомоги банківських домів, у т. ч. Неттіне, Фріса та ін.) зайнялося новим регулюванням фінансових справ та підготувало проведення конвенційної реформи. В основу монетної системи, запровадженої за законом від 7 жовтня 1750 р., граф фон Гаугвітц поклав «рейнський флорин» (Rheinisch Florin: r.fl.: р.фл.), розмінний на срібні та мідні крейцери. За монетною конвенцією між Австрією та Баварією (21.09.1753) цей флорин, якому як обігова монета відповідав гульдєн (*Gulden*), містив: два півгульдєни, три двадцятикрейцеровики, $\frac{3}{4}$ сімнадцятикрейцеровиків, 6 десятикрейцеровиків, 8,57 семикрейцеровики, 12 п'ятикрейцеровиків, 20 трьохкрейцеровиків, 60 крейцерів та 120 денаріїв конвенційною монетою, карбованих з кельнської марки срібла (283 г. срібла). Два лічильних флорини або гульдєни становили, за цим циркуляром, 1 таляр (Thaler), який був полегшеним взірцем попереднього, т. зв. спеціального таляра (Speciesthaler). Саме таляри набули торговельного характеру (особливо левантинський таляр Марії Терези 1780 р., що став своєрідною «експортною валютою»)⁴.

Враховуючи торговельні потреби, перші срібні «спеціальні» таляри з портретом молодої правительки та її титулом ерцгерцогині Австрії, королеви Угорщини та Богемії викарбувані 1741 р. за стопою 1737 р. (28,82 г 875 проби), а супровідна інструкція до їх карбування з'явилась із запізненням – 17 липня 1742 р.⁵.

На талярі від 1746 р. до титулу Марії Терези додано напис: імператриця Священно-Римської імперії, бо 25 вересня 1745 р. її чоловіка – Франца Стефана Лотаринзького коронували у Франкфурті імператорською короною.

Наступна велика зміна припала на 1753 р., коли Австрія прийняла монетну конвенцію з Баварією та деякими південнонімецькими державами. За конвенційною системою карбувалися конвенційні розмінні монети і таляри стабільної високої якості (28,06 г 833 проби). На гурті талярів (завдяки технічному нововведенню шпіндельних пристроїв замість валикових) з'явився високорельєфними літерами девіз імператриці JUSTITIA ET CLEMENTIA (Справедливість і м'якість),

що не давав зрізувати чи спилювати гурт, тобто проводити стандартну практику тих часів.

1765 року імператрицю на талярах зображено у великій вуалі – помер її коханий чоловік Франц Стефан, з яким вона, за її власним записом у щоденнику, щасливо прожила 29 років, 6 місяців та 6 днів. Східний ринок спочатку відмовився приймати таляри з великою вуаллю. 24 листопада 1776 р. австрійські купці (під проводом банкіра барона Фріса)⁶, втрачаючи прибутки, добилися від імператриці, щоб наступними роками на монеті її зображення карбувалося без вуалі, проте з датою 1765. 1772 року проблему було розв'язано тим, що важку вуаль замінили легкою, ледь видимою, проте монети залишалися подібними до емісій 1765 р. Вуаль збережеться на талярах старіючої імператриці аж до її смерті 1780 року.

Поряд із портретними талярами (у т.ч. італійськими скудо) карбувалися й непортретні емісії. «Мадонні» емісії Угорщини (1767–1780), що замінили портретні випуски (1741–1765), містили на

аверсі щит із угорським гербом, який несуть два ангели, а на реверсі – зображення Мадонни з дитиною – Христом. На важчих, т. зв. нідерландських «коронних» кронталях (1755–1780: 29,44 г 873 проби), прийшли на зміну портретним дукатонам (1749–1754: 33,23 г 873 проби), за традиціями брабантських патагонів XVII ст. карбувався символ Нідерландів – косий бургундський хрест св. Андрія з чотирма коронами на аверсі та австрійським двоголовим орлом з п'ятьма гербами: центральним австрійським, угорським, богемським, штирійським та міланським на реверсі. Таляри Передньої Австрії (1765–1767), карбовані для внутрішнього обігу накладом 832,7 тис.⁷, містили напис та герб Бургау, який тримають два грифони.

Ще у 1750-х роках портретні таляри потрапили на східний ринок, де вони завдяки своїй захищеності стали улюбленими засобами платежу та жіночими прикрасами, які засвідчували відповідний рівень соціального багатства. На Сході їх можна було якоюсь мірою вважати фінансовою страховкою, що гарантувала певний прожитковий мінімум при негараздах у сімейному житті. В обмін на предмети розкоші (шовк та каву) ці монети у великій кількості поступали не лише в імперські володіння (у т. ч. на Галичину та Буковину), а й у Турецьку Порту та на Левант (Схід), звідки вони й отримали своє найменування «левантинські». Сфера циркуляції монети простягалася від Балкан та Греції (що належали Туреччині) через Африку, Абіссінію та Аравію аж до Яви. Спроба замінити таляри Марії Терези талярами її чоловіка Франца I та сина Йосифа II виявилася безрезультатною – східний ринок не прийняв ці монети⁸. Через це популярні таляри, що користувалися стабільно високим курсом, незмінною вагою та пробою, гарною збереженістю в обігу та добрим захистом від фальшування, намагалися імітувати ще за часів життя Марії Терези. Імітації карбувалися в республіках Венеції та Рагуза. Імітував таляри і власний чоловік – Франц Стефан, і ворог – Фрідріх Великий⁹. Більше того, у той час, коли Марія Тереза після 7-літньої війни намагалася виконати свої боргові зобов'язання, прусський король разом із своїм директором монетарної справи Й. Ф. Грауманном спробували вийти із фінансових труднощів погіршенням власних карбувань. Останній і взявся за виготовлення талярів Марії Терези «у прусській манері», яку не можна позначити іншим чином, аніж фальшування. Проте за своїм обсягом ця продукція поступилася суто австрійським емісіям.

За часи Марії Терези (1740–1780) монетну продукцію випускали територіальні монетні двори, які функціонували в австрійському Відні, штирійському Граці, тірольському Галлі, угорській Кремніці, чеській Празі, угорсько-трансільванській Надьбані, трансільванському

Карлсбурзі, передньо-австрійському Гюнцбурзі, бельгійському Брюсселі тощо. Вони позначалися на монетах певними геральдичними символами та скороченими написами – назвами дворів, їх управителів та майстрів (ймовірно, для контролю за якістю продукції).

Монетна продукція виготовлялася зі срібла еріального (державного), видобутого на рудниках, та приватного, з якого карбувалися великими обсягами таляри. Закупівлю приватного срібла та продаж готових талярів на Левант (Близький Схід) організував барон Й. фон Фріс (банкір банку Фріс і К^о, який з 1752 р. забезпечував потреби Талярної Дирекції у Відні). Барон мав добрі «бізнесові» задатки та долучив до прибуткового бізнесу торгові доми з Аугсбурга, які славилися закупкою срібла, – з 1756 р. Крістіана Г. фон Кьопфа (v. Köpf), а з 1759 – Йоганна Обвексера (Obwechser)¹⁰. Інший підприємливий аугсбурзький дім Й. А. Ліберта запропонував 1762 року цісарському двору надзвичайно цікаву ідею – викупити в Тіролі стару розмінну монету паперовими банкочетлями, які планував випустити Віденський міський банк (Wiener Stadtbank). Це дало зиск як державній скарбниці, так і підприємливим купцям, які організували їх переплавку у власній плавильні та карбування у Галлі на левантинські таляри. Більше того, за плідну ідею 1763 року Йосиф II пожалував Лібертам дворянство¹¹.

Не розгледівши можливої конкуренції, Й. Фріс захопився перепродажем талярної продукції – за посередництва лише з 1752 р. до 1763 р. було продано Туреччині через сусідню з Буковиною Трансільванію понад 8 млн. левантинських талярів для подальшого їх перекарбування на турецьку монету чи на перепродаж¹². Окрім них, на Близький Схід, де ці монети із зображенням Марії Терези користувалися (завдяки їх якості) підвищеним попитом, поступило ще 9 млн. талярів. У 1751–1763 рр. чистий прибуток від продажу 17 млн. талярів склав 1,25 млн. фл. (66,5% відійшли державі та 38,5% – Фрісу), а з 1763 р. барону діставалося вже 64% прибутку. Після цього уряд відмовився подовжувати співпрацю з Фрісом, надалі намагаючись одноосібно втримувати щорічний прибуток з талярного карбування не менше 70 тис. фл.¹³.

До 1750-х років таляри (у т.ч. і левантинські) карбувалися на різних монетних дворах. Одним із найбільш потужних був монетний двір у Галлі (Тіроль). 1748 року монетарню технічно переобладнали – замість валкового пресу (на водяному приводі), що давав нерівний гурт, срібло з якого легко могли підрізувати підприємливі люди, було вперше використано шпindelне карбування¹⁴. Саме воно давало виразний гурт з рельєфними літерами, що унеможливило обрізування монет. 1750 року з'явилося нове монетне розпорядження, спрямоване на збереження

якості таляра. За ним торговцям стало вигідно здавати сирцеве срібло на перекарбування в таляри для їх подальшого збуту на Близькому Сході. Для цього утворилося два акціонерних товариства: одне з них експортувало таляри на Схід водним шляхом (через Марсель), інше – сухопутним (через Трансильванію).

Про один із гальських торгових домів, який не був найбільшим поставщиком срібла, відомо, що тими роками він отримував щорічно фантастичну суму в 120 тис. гульденів. У 1759–1764 рр. аугсбуржець Й. Обвексер відкарбував у Галлі з приватного срібла талярів на 997 тис. фл., заробивши на цьому добру суму¹⁵. Загалом м. Галле до 1764 р. накарбувало 17 млн. талярів. Монетний двір міста досяг апогею своєї продукції 1764 року, коли в Галлі було перекарбовано в таляри 50 т сирцевого срібла. Одна третина прибутку дісталася державі, а дві третини – торговцям.

1764 року Галле змушене було поступитися своїм південно-німецьким конкурентам, і повторно таляр (бельгійський кронталяр) було відкарбовано там лише 1796 року. Враховуючи за таблицями дослідників¹⁶ номінальну вартість монет, загальний обсяг монетної продукції Галле 1740–1780 рр. склав 49,08 млн. фл., із яких 37 млн. 945 тис. фл. припадало на таляри (переважно левантинські), 85% яких було відкарбовано до 1765 р.

Уже 1761 року над монетним двором у Галлі нависла несподівана загроза – рішенням Надвірної Палати було рекомендовано відкрити новий монетний двір для забезпечення продукцією всієї Передньої Австрії. Т. Шьобль (Schöbl), управитель Віденського монетного двору, після довгого вивчення питання щодо можливого створення монетарень у містах Брегенц, Фрайбург, Констанці¹⁷, зупинився в своєму виборі (чи не під впливом конкурентів Фріса) на Гюнцбурзі, містечку, що знаходилося за 40 км від Аугсбурга. З 1764 р. – після розриву контракту з Фрісом, фірми якого знаходилися в Галлі, – Монетне управління (Münzamt) зробило основним монетним двором для карбування левантинських талярів Гюнцбург. Ця монетарня, завдяки близькості до Аугсбурга з його численними банками, була ідеальним стартовим місцем для карбування левантинських талярів. До конкуруючих торгових домів Ліберта, Обвексера та фон Кьопфа, що спеціалізувалися на закупці срібла, приєдналася фірма Карлі та К^о, яка займалася турецькими тканинами та мала налагоджені шляхи їх поставки через Марсель, Геную, Венецію. Здорова конкуренція призвела до наростання емісій Гюнцбурга. Ліберт поставив з листопада 1764 р. до жовтня 1765 р. монетного срібла на 1,75 млн. фл., Карлі, використовуючи галери із сусідніх Нюрнберга

та Мюнхена¹⁸, привіз срібла на 1,4 млн. фл., а Обвексер та фон Кьопф – відповідно на 764 та 394 тис. фл.¹⁹. Завдяки такій діловитості купців Гюнцбург уже 1764 року накарбував, окрім розмінної монети, ще й 2,512.905 левантинських талярів (тобто понад 5 млн. фл.)²⁰, а 1767 року – 5,537.401 фл. із 13,1 млн. фл. всієї монетної продукції. За цей час конкуренти Ліберт, Карлі та фон Кьопф примирилися та уклали з Надвірною Палатою спільний договір (від 1.01.1769) на отримання талярної монополії на 8 років з умовою щорічного випуску талярів на 4 млн. фл. та їх збуту через Трієст²¹. Для цього було налагоджено поставку монетної маси з Голландії, Англії, Пруссії та Саксонії (Обвексер), Гамбурга та Генуї (Карлі та Ліберт)²². Завдяки цьому протягом 1764–1770 рр. у Гюнцбурзі накарбовано 10,6 млн. талярів на 21,25 млн. фл., що забезпечило 939 тис. фл. прибутку державній скарбниці²³. За наявними матеріалами видно, що інші – неталярні – карбування займали щонайбільше 2,5% усіх монет, тобто обсяг іншої монетної продукції Гюнцбурга наближався до 2,5 млн. фл. розмінної монети, яка залишалася в краї для потреб внутрішнього ринку. Левантинське карбування, яке не потрапляло до місцевого обігу, мало перевищити, за наближеними розрахунками, до 1780 р. 40 млн. фл. (тобто до 20 млн. талярів, які, на противагу звичним галльським талярам, не могли потрапляти на території Галичини та Буковини через їх відправку до Трієста).

Щодо Відня, то у 1751–1763 рр. у місті з'явилося понад 5,18 млн. талярів (сумою на 10,37 млн. фл.), 1764 року – ще 1,49 млн. од. (2,98 млн. фл.)²⁴, а 1767 року талярів та півталярів накарбовано відповідно на 2,087.200 та 90.014 фл.²⁵. З 1771 р. емісія талярів зменшилась і до 1780 р. досягла всього 1.120.404 талярів (тобто 2 млн. 240,8 млн. фл.). Таляри з'являлися і в Празі, і Граці, проте незначними тиражами (разом до 2 млн. фл. за 1740–1780 рр.). В угорській Кремніці карбувалися «мадонні таляри», причому їх з'явилося 1767 року майже у 40 разів менше, ніж у Відні, – усього відповідно на 50.828 фл.²⁶. Лише 1780 року ці таляри, які так і не стали левантинськими – східний ринок їх не прийняв, досягли обсягу 360,3 тис. фл., маючи попередніми роками – (після 1754 р.) значно менші емісії²⁷. Загалом у Кремніці у 1741–1780 рр. накарбовано всього до 8,9 млн. фл. (по 150 тис. талярів щороку) із 67,5 млн. фл. монетної продукції.

Грошовий обіг Австрії доповнювали регіональні випуски Бельгії – срібні півкронталяра 1755–1765 рр. (8,7 млн. од.) та кронталяри 1755–1779 рр. (8,6 млн. од.), що перевищували емісії Кремніці майже вдвічі (в середньому 250 тис. монет на рік). Однак і ці монети не стали левантинськими – вони обслуговували потреби промислово розвинутої

провінції, вимиваючися торгівлею за рубіж. Пізніше, за правління Йосифа II (1780–1790)²⁸, Брюссель випустив по 5,6 млн. половинок та цілих кронталерів 1781–1790 рр. (тобто по 390 тис. монет щороку) і 30 тис. половинних та цілих суверенів 1786–1790 рр.

Що ж до обігу тих земель, де не було монетарень (міста Лінц, Брно, Лайбах, Клагенфурт, Львів), то там перебували монетні спеціалісти (Münzprobierer), які забезпечували «погашення» (придбання) виробів із золота та срібла, що (за винятком галицького срібла) доставлялися переважно до центральної монетарні у Відень. Окрім того, віденська монетарня забезпечувалася міддю, сріблом та золотом із нижньоавстрійських Аннаберга та Нойзоля (Neusohl), де й виготовлялися мідні заготовки для Кремніци. Остання використовувала переважно золото та срібло із нижньоугорських родовищ, а також надходження зі Львова.

По смерті імператриці карбування талярів було тимчасово припинено. Проте торговці сріблом і талярами із Аугсбурга переконали цесаря Йосифа II надати дозвіл для подальшого карбування талярів, датованих 1780 р. – роком її смерті. Оскільки ці таляри із зображенням Марії Терези користувалися на сході, завдяки їх якості, великою популярністю, то за згодою цесаря продовжилося їх карбування для Леванту (Ліван, Сирія, Палестина, Туреччина), «допоки існуватиме потреба», а дещо пізніше для торгівлі з державами Північної Африки (Абіссинією: Ефіопією, Занзібаром та Суданом), де їх вартість становила 2,5–4 тис. каури²⁹.

Спершу ця талярна монета (з ініціалами SC, SF) карбувалася в Гюнцибурзі. На аверсі таляра з Гюнцибурга, який став предметом наступних наслідувань, – портрет імператриці старшого віку з брошкою в 9 перлів та у вуалі, яка, з урахуванням побажань арабів, є невеликою на розмір. Напис M.(ARIA) THERESIA D.(EI) G.(RATIA) R.(OMANORUM) IMP.(ERATRIX) HU.(NGARIAE) BO.(HEMIAE) REG.(INA) означає «Марія Тереза, Божою милостю римська імператриця, королева Угорщини та Чехії». Під бюстом – ініціали S.F. на позначення імен двох монетних службовців із Гюнцибурга 1780-х років: Тобіас Шьобль (Thomas Schöbl: S) та Йосиф Фабі (Joseph Faby: F). У 1792–1706 рр. та 1799 року з'явився варіант TS-IF³⁰.

На звороті монети розміщено імперського подвійного орла з австрійським щитом посередині (геральдично: срібна полоса на червоному фоні), оточеним чотирма гербами: Угорщини із Словаччиною (полоси та хрест), Богемії (лев), Бургундії та Бургау (Гюнцибург). Напис ARCHID.(UX) AUST.(RIAE) DUX BURG.(UNDIAE) CO(MES).

TYR(OLYS) перекладається як «Ерцгерцогиня Австрії, герцогиня Бургундії, графиня Тіролю, 1780».

Карбування левантинських талярів було згодом продовжено у Відні на тодішній цісарській монетарні (вул. Гімелпфортгассе). На віденських карбуваннях було знято стандартні S.F., а з'явилося позначення I.C. – F.A. під кігтями орла, що вказували на ймення монетного майстра Йоганна фон Кронберга (Johann von Cronberg: I.C.) та управителя монетарні Франца Айхерау (Franz Aicherau: F.A.). Цей тип монет карбувався з 1780 до 1795 р.

У ході наполеонівських воєн (1792–1815) Австрія була змушена поступитися Бургау (Передня Австрія з Гюнцбургом) Баварії, внаслідок чого монетарню там було закрито. Йоганн Фабі, колишній управитель монетного двору (з 1762 р.), не переніс цього і невдовзі помер, а 65 працівників розбрелися по інших монетних дворах³¹. Для подолання дефіциту талярів для левантинської торгівлі карбування було продовжено у Відні (згодом і донині з ініціалами S.F.) та в інших містах.

Монетарня Карлсбурга (нині Альба-Юлія, Румунія) карбувала левантинські таляри періодично з 1788 до 1820 р. Більшість карлсбурзьких карбувань можна відрізнити за ініціалами A.H.-G.S. під кігтями орла, які вказують на прізвища тодішніх майстрів. Монетарня Праги випустила з 1836 р. до 1842 р. (точніше, у 1836–1837 та в 1841–1842 рр.) левантинські таляри загальним обсягом 245789 од. Характерною ознакою перших емісій є ініціали P.S. – I.K. Угорська Кремніца (нині м. Банська Штявниця у Словаччині) випустила 1784 року рідкісну серію таляра. Монетні двори в італійському Мілані випускали таляри у 1817–1846 рр. (з перервою у 1824–1831 рр.), а у Венеції – з 1820 до 1866 р. (перерва у 1847 р.). Італійські таляри (попри типове SF) виявляють ще низку специфічних відмін³².

В Австрії таляр втратив силу платіжного засобу 1858 року, але залишався в обігу до 1892 р. – до запровадження загальної коронової валюти (ЗКВ). На 1897 р., за даними дослідників, було карбовано понад 200 млн. од. цієї монети. У Північній Африці та в арабському світі цей таляр залишався до 1960 р. якщо не державним, то вживаним платіжним засобом.

Після 1780 року, за тогочасними матеріалами відповідальних працівників Монетного управління, чеська Прага мала «посереднє карбування, що крім закупівлі ґрунтувалося на власному видобутку» (ймовірніше, у попередніх, невеликих обсягах). У тірольському Галлі, на протигагу часам Марії Терези, коли там регулярно виготовлялися левантинські таляри, «карбували лише раз у рік», і то не стільки золоті,

як срібні монети та переважно мідь. Загалом вся монетна продукція Галле за незалежне правління Йосифа II (1780–1790) склала 3,36 млн. фл. У передньоавстрійському Гюнцбурзі, де колись емітували мільйони дзвінких талярів для тієї ж левантинської торгівлі, яку на цей час підірвала російсько-турецька війна, спочатку з'являлося, за словами відповідального чиновника, «небагато срібних та мідних монет», проте у 1784–1792-х рр. було випущено 13,3 млн. левантинських талярів (тобто 26,6 млн. фл. із 28,9 млн. фл. випущеної монетної продукції)³³. У Відні було викарбовано лише 4,977 млн. таких талярів³⁴.

У містах Семигороду були власні скупки, які відправляли на тутешній монетний двір (Карлсбург, нині Альба-Юлія, Румунія) старі монети, прикраси, посуд. За рахунок цих надходжень та власних трансільванських видобутків Карлсбург карбував переважно золоті монети різних номіналів та небагато срібних (30 тис. 451 левантинських талярів 1785–1790 рр.)³⁵. За збереженими даними, монетний двір м. Кремніца накарбував з 1781 до 1788 р. немалу кількість півталярів та 709 тис. левантинських талярів³⁶. У трансільванській Надьбані (тепер Байя-Маре, Румунія), «угорському місті в Сатмарському комітаті», «карбувалися монети в усіх металах щомісяця, вдвічі більше ніж раніше», проте левантинських талярів не імітували.

За правління Леопольда II (1790–1792) кількість монетних дворів та типи монетної продукції суттєво скоротилися (пояснювалося це тим, що його попередники – Марія Тереза та Йосиф II забезпечили країну монетою в достатньому обсязі). Основними монетними дворами залишалися Відень, Кремніца, Карлсбург, Гюнцбург, Галле³⁷. У Кремніці продукували 2,35 млн. десятикрейцеровиків (166 тис. фл.), близько 7 млн. двадцятикрейцеровиків (2,49 млн. фл.) і досить рідкісні мадонні гульдени та таляри. У Гюнцбурзі було накарбовано монетної продукції на 6,5 млн. фл. (90% з якої становили левантинські таляри)³⁸. Обсяги віденських карбувань залишаються ще невідомими до повного опрацювання віденських архівів, проте гульдени і таляри з Відня вважаються дуже рідкісними. У Галлі³⁹ відкарбували талярів близько до 231,5 тис. фл. Досить великими тиражами з'являлися коронні півталяри та таляри (АНМ), не прийняті на Леванті. У Брюсселі карбували лише розмінні монети на 52.460 кронталярів⁴⁰. Загальний обсяг карбування за Леопольда II склав до 13 млн. фл., проте кількість левантинських талярів залишилася невідомою.

Карбування популярних левантинських талярів продовжилося й за правління Франца I (1792–1835). За період 1792–1802 рр. їх у Відні

з'явилося 556,9 тис., а в Карлсбурзі – 492,5 тис. На той час (1792–1805) у Гюнцбурзі, який, попри нестачі та пограбування воєнних часів, залишався центром монетної продукції, було накарбовано 2,22 млн. левантинських талярів⁴¹. Для наступного періоду відомий лише загальний обсяг талярного карбування: 11,094 млн. (1803–1812), 25,65 млн. од. (1813–1822), причому суто левантинських талярів було відкарбовано за 1813–1817 рр. всього 1 млн. 163 од.⁴². Детально відомі обсяги продукції за 1820–1835 рр., карбованої на Віденському монетному дворі (1827–1835: 497.197 од.), у Мілані (1820–1823, 1832–1835: 1 млн. 444,4 од.), Венеції (1820–1835: 2 млн. 955 тис.). За правління Фердинанда I (1835–1848) потреба в левантинському талярі зросла, і після 1835 р. його карбування було продовжене у Відні (616.368), Мілані (722.623), Венеції (565.827) й Празі (1836–1842: 245.789 од.). Більше того, карбування левантійської монети продовжили в роки революції, і в постреволуційний час (1848–1857: Відень: 888,7 тис.; Мілан з Венецією: 843 тис.)⁴³.

Орієнтація на створення єдиної німецької держави призвела у 1857 р. до спроби уніфікації грошових знаків у т. з. Монетному Союзі (Münzverein). Попри те, Австрія зберегла за собою також право карбувати за конвенційною стопою 1753 р. торговельні монети: таляри Марії Терези (т. зв. левантинські таляри курсом в 2 фл. 10 кр.) і дукати (курсом понад 5,5 фл.), що становили відповідно 9,88% та 22% австрійської монетної продукції того часу⁴⁴. У 1857–1867 рр. нових левантинських талярів накарбували на 31,63 млн. фл., тобто до 15,5 млн. штук. З 1866 р., після відділення Мілана та Венеції, карбування левантинських талярів перейняв на себе технічно найкраще оснащений Відень. З 1867 до 1892 р. їх було накарбовано 30,3 млн. од. 60,5 млн. фл.⁴⁵. При цьому вже 1879 року нелевантинський таляр став історизмом – саме тоді відкарбували останні пам'ятні монети.

Готуючися до реформи, міністерство фінансів у квітні 1892 р. продовжило дію імперського патенту від 17 квітня 1858 р. про обмін конвенційної монети в державних касах до 31 грудня 1892 р., після чого монети втрачали вартість. За інформацією чернівецького фінансового управління, кронталяр (таляр з короною) відповідав 2 флоринам 30 кр., а левантинські таляри – 2 фл. 13 кр.⁴⁶. У серпні 1892 р. директор Віденської монетарні П. фон Прегенбург (P. von Praegenburg) в інтерв'ю з кореспондентом «Bukowiner Revue»⁴⁷ відзначав, що карбування левантинських талярів для Абіссинії (!) призупинено – чекають на розпорядження зверху. Однак дискусії засвідчили, що ці монети приносили значний прибуток у східній торгівлі (як указувалося в тогочасних довідниках, із північноафриканськими Суданом, Абіссинією,

Занзібаром тощо). Тому згодом – наприкінці 1892 р. карбування (та й вільний продаж і в межах імперії) левантинських талярів із зображенням Марії Терези, які не вкладалися в нову монетну стопу, було повторно дозволено до 1899 р. Уже 1897 року їх з'явилося до 20,3 млн. од.⁴⁸. При собівартості срібла на 2 крони 45 гелерів ці монети, особливо популярні серед сільського населення Австрії (в т. ч. і Галичини та Буковини), отримали в монархії завищений курс в 4 крони 21–27 гел.⁴⁹.

Пізнішим цісарським розпорядженням від 21 вересня 1899 р. визначалося, що з 1 січня 1900 р. «коронова валюта остаточно проголошується єдиною державною валютою і стає складовою всіх існуючих правових та економічних відносин», тому всі розрахунки мають проводитися в ЗКВ. Попередні торговельні монети АВ (золоті дукат; 4 та 8 флоринів; срібні левантинські таляри), що в країні «більше не володіють купівельною спроможністю», офіційно знімалися з обігу⁵⁰, зберігаючи певний грошовий курс, відзначений вище. Через ці обставини таляри Марії Терези залишилися на галицьких та буковинських монетних прикрасах їх основними оздобами.

Однак, враховуючи потреби східного ринку, Австрія продовжувала, з деякими інтервалами, карбування левантинських талярів у Відні. Карбування цих монет не призупинилося й після створення Австрійської республіки, причому в ексклюзивних випадках вони карбувалися не лише в сріблі, а й у міді та золоті. Так, 1926 року імператор Ефіопії Хайле Селасіє, відвідавши Відень, отримав у подарунок унікальний золотий таляр Марії Терези⁵¹.

1935 року Італія завоювала Абіссінію, внаслідок чого Муссоліні було потрібно якомога більше місцевої валюти, якими виявилися популярні таляри Марії Терези. Оскільки спроба Італії замінити в «*Colonia Egitrea*» ці левантинські таляри власними італійськими таллеро Вітторіо-Емануеля виявилася безуспішною⁵², то він звернувся до канцлера Австрії Шушніга (Schuschnigg) з проханням дозволити їх карбування у Римі. Канцлер, який потребував захисту Муссоліні від Гітлера, згідливо припинив карбування цих монет у Відні та передав оригінальні штемпелі з Відня до Рима на карбування левантинських талярів для Абіссинії.

Англія та Франція також відчували значну потребу в талярах Марії Терези для торгівлі в арабсько-африканському просторі, проте Відень уже не мав штемпелів, а Італія практично відмовилася від їх забезпечення. Тому обидві держави були вимушені виготовити штемпелі на основі уже відкарбованих талярів. Парижу це вдалося краще, ніж Лондону, який використав як основу для копіювання потерту монету, внаслідок чого в лондонських карбуваннях з'явилися суттєві відхилення від віденського

варіанту. Такі наслідування карбувалися в Лондоні, Парижі та Брюсселі з 1936 до 1940 р., сягнувши, разом із італійськими карбуваннями, 45 млн. штук. Проте німецька блокада Великої Британії спонукала Лондон розпочати карбування потрібної монети в м. Бомбеї (Індія). З Індії ці монети могли, уникнувши блокади, легко потрапити до ринків Африки та Середньої Азії.

Хоча після війни (1946 р.) Відень знову розпочав карбування левантинських талярів із зображенням Марії Терези, Брюссель, Лондон і Париж продовжили їх випуск у 1950-х роках, причому Париж карбував аж до 1966 р. Окрім того, карбування талярів у Великій Британії (окрім Лондона) перейняв на себе Бірмінгем (емісії 1949 та 1953 р.).

За цей час попит на таляри суттєво знизився. Саудівська Аравія зняла з обігу таляри 1928 року, а Абіссінія (Ефіопія) – відразу ж після війни 1945 року ці монети демонетизувала. У Ємені, Адені та Кувейті, попри часту появу на східних базарах, з кожним роком знижувалася потреба в левантинських талярах. Проте монету і далі карбують у Відні як сувеніри. Загальний обсяг цих талярів (разом із сучасними новочеканами), що на 1897 р. налічував ще 200 млн. од., сягнув наприкінці ХХ ст. 320 млн. од. Враховуючи приріст у 120 млн. од. за 100 років, можна визначити, що за цей період щороку карбували нові 1 млн. 200 тис. монет. Нинішні обсяги не наближаються до цього рівня.

Кількість левантинських талярів, указаних у каталогах, звичайно варіює до 9 типів, що, як правило, розрізняються за ініціалами монетних майстрів, які працювали на різних монетних дворах. Відень репрезентували: IC-FA: J. A. Cronberg (монетний майстер: м. м.) та Franz Ignaz von Aicherau (управитель монетарні: у. м.); Гюнцбург представляли: G (Günzburg), SC (монетний майстер Tobias Schöbl та управитель Josef Hubert von Clotz) або SF (м. м. Tobias Schöbl & у. м. Josef Faby); помилкове і тому рідкісне FS замість FS; TS-IF: Tobias Schöbl & Josef Faby; ST/SF – Anton Stehr, Tobias Schöbl & Josef Faby (1797). До Праги відноситься позначення: PS-İK (м. м. Paul Erdmann von Schwingerschuh; м. у. Ignaz Kendler), до Кремніці (В): B-SK-PD (м. м. Sigismund Klemmer von Klemmersburg; м. у. Paschal Joseph von Damiani), а до Карлсбурга (нині Альба-Юлія, Румунія): AH-GS (м. м. Anton Josef Hammerschmid; у. м. Gottfried Schickmayer von Steindelbach)⁵³.

Вальтер Гафнер⁵⁴ розрізняв, однак, до 138 варіантів левантинських талярів. Окрім ініціалів (S.F.; IC-F.A. тощо), у різних (у т. ч. пізніших) карбуваннях можна виявити деякі відмінності. Це: 1) тип бюсту (молодий, середній, старший; типовий перечекан); 2) типи гербів на центральному щитку; 3) тип центрального гербового щитка (3: закруглений,

загострений, з крапковим завершенням); 4) 3 типи бургундських хрестів та 3 типи крапок після позначення років (7 основних варіацій); 5) три типи брошок (овальна без діамантів; овальна з діамантами; кругла з діамантами); 6) різні кількості діамантів; 7) різна кількість перлин у діадемі; 8) різнотипні хвостові оперення тощо.

Перлин у діадемі звично буває 7 чи 8, проте інколи спостерігається 4, 5 чи 6 перлинок, а іноді навіть 9. Інша характерна відмінність – це брошка, яка здебільшого буває овальною, а рідше – круглою (як правило, на талярах старшого типу). Її оточують 9, рідше 10 діамантів, проте нестандартна празька версія налічує 11 діамантів. На низці семигородських карбувань перлинок узагалі немає. Окрім того, спостерігаються відмінності у хвостовому оперенні орла і у формі та змісті щита, де може з'явитися зображення одноголового орла (знизу справа). Загальновідомо, що на так званих прижиттєвих карбуваннях фіксується або відсутня крапка після запису року 1780.Х.

Італійські карбування (1935–1945)⁵⁵ мають дещо менший, 40-міліметровий, діаметр і тому дещо меншої ваги (28,07 г.). Окрім того, за даними італійських спеціалістів, через голову правительки тягнеться тонесенька лінія як дефект штемпеля.

На паризьких карбуваннях (за винятком «випалої» другої перлини на діадемі імператриці) відсутні значні відмінності, які здебільшого проявляються на гурті. На цих талярах брунька не така кругла, як на віденських, а трьохпелюсткова прикраса завершується дугою, а не проходить гостро, як на віденських карбуваннях. На реверсі хвостові пера орла, завернуті, назовні виглядають значно тоншими, ніж звично.

На тогочасних карбуваннях Великої Британії через відсутність штемпелів у Лондоні з'явилися суттєвіші варіанти. Реверс, через використання потертої монети як взірця, виглядає дещо незграбно та затерто, що особливо простежується на нижньому краю імперської корони та хвостовому оперенні. Шрифт аверса виглядає більшим, ніж в австрійських карбуваннях. В оформленні гурта відсутні деякі деталі.

Як італійські, так і британські та французькі варіанти, незважаючи на досить великий обсяг (45 млн. шт.), в Європі не досить часті – багато з них переплавили, а інші залишилися прикрасами в Африці.

За кордоном на таляри часто наносилися контр-марки – маленькі додаткові знаки, які здебільшого засвідчували, що таляр офіційно ввезено та за нього стягнуто податок. Часто цим знаком вказувалося і територіальне обмеження на його користування. Такі контрмарки з'являлися на талярах, що перебували в обігу в країнах Португальської корони (Мозамбик), Аравійського півострова та Китаю.

У підсумку зауважимо, що удосконалення монетної техніки суттєво покращило якість талярної продукції, яка завдяки цій обставині завоювала східний (левантинський) ринок. Карбування левантинських талярів Марії Терези (часто у формі перекарбування власної розмінної монети та монети сусідніх країн) дало можливість отримати значні прибутки не лише приватним особам, а й державі, що й обумовило велику життєздатність цієї грошової одиниці. Перенесення карбування у ХІХ ст. з Гюнцбурга (після 1805 р.) в інші монетні двори (Мілан, Венеція, Прага) допомогло інтенсифікувати їх виробництво, залучаючи місцеві запаси срібла. У ХХ ст. карбування левантинських талярів перебравли на себе (внаслідок зовнішньополітичних обставин) деякі європейські держави (Англія, Франція, Бельгія), що сприяло зростанню монетного обсягу, який сягнув 320 млн. шт. У перспективі доцільно простежити обсяги монетної продукції по роках для кожного з відомих монетних дворів.

-
- ¹ Drozdowski G. Damals in Czernowitz und rundum. Erinnerungen eines Altösterreichers. – Klagenfurt, 1984. – S. 32.
 - ² Огуй О. Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Австрійський період (1774–1918/21). – Чернівці, 2005. – С. 136–137.
 - ³ В основі дослідження знаходяться архівні та довідкові матеріали, отримані під час стажування автора в Інституті історії грошей у м. Відні (2004) та Інституті Буковини (м. Аугсбург) (2006), керівництву яких автор висловлює щире вдячність.
 - ⁴ Огуй О. Д. Монетно-лічильні найменування на Буковині та в Молдові в кінці 14 – першій третині 19 ст.: Проблема поліномінацій в адаптивних термінологічних системах. – Чернівці, 1997. – С. 133–134; Огуй О. Д. Історія обігу. – С. 98–106; Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte: Von den Anfängen bis 1918. In 2 Teilen. – 3. Aufl. – Wien; Köln; Weimar; Böhlau, 1994. – S. 494–497.
 - ⁵ Szaivert E. Münzkatalog Österreich. Von 1740 (Maria Theresia) – 1990. Aktuelle Marktpreise in öS. – 2. Aufl. – Augsburg, 1991. – S. 9.
 - ⁶ Reißnauer F. Münzstätte Günzburg 1764–1805: Geschichte, Prägungen, Katalog. – Günzburg, 1982. – S. 76, 80.
 - ⁷ Reißnauer F. Münzstätte Günzburg. – S. 128.
 - ⁸ Der alles überstrahlende Maria-Theresien-Taler // Die Münze-800. – 2002 (5. Jg.). – Ausg. – S. 14.
 - ⁹ Alram M. Nachprägungen // Die Münze. – 1992 (3. Jg.). – 4. Ausg. (Nov./Dez.): – S. 11.
 - ¹⁰ Wien, Staatsarchiv, Abt. Finanz- und Hofkammerarchiv (W SA FHAW), Münz- und Bergwesen, rot. 1805. – S. 205.
 - ¹¹ Zorn W. Handels- und Industriegeschichte Bayerisch-Schwabens: Wirtschafts-, Sozial- und Kulturgeschichte des schwäbischen Unternehmertums. – Augsburg, 1961. – S. 46–47.

- ¹² Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 508–509.
- ¹³ Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – Wien, 1898. – S. 44–45.
- ¹⁴ Moser H. Die Münzstadt Hall in Tirol feiert 700 Jahre Stadterhebung // Die Münze. – 2003 (14. Jg.). – 1. Ausg. (Jan./Feb.) – S. 6–11.
- ¹⁵ Wien, Staatsarchiv, Abt. Finanz- und Hofkammerarchiv (W SA FHAW), Münz- und Bergwesen, rot.1805. – S. 205.
- ¹⁶ Moser H., Tursky H. Die Münzstätte Hall in Tirol 1665–1809. – Innsbruck, 1981. – S. 208.
- ¹⁷ Reißnauer F. Münzstätte Günzburg. – S. 30–32, 62.
- ¹⁸ Augsburg, Stadtarchiv (A StA), Commercica XV. – S. 1.
- ¹⁹ W SA FHAW, Münz- und Bergwesen, rot.1805. – S. 206; Zorn W. Handels- und Industriegeschichte. – S. 47–48.
- ²⁰ Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – C. 81.
- ²¹ W SA FHAW, Münz- und Bergwesen, rot.1805/596 1116 18, rot. 1788/53, 145.
- ²² Zorn W. Handels- und Industriegeschichte. – S. 49.
- ²³ Reißnauer F. Münzstätte Günzburg. – S. 128–129.
- ²⁴ Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 44.
- ²⁵ Becher S. Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838 in historischer, statistischer und legislativer Hinsicht mit besonderer Berücksichtigung der allgemeinen deutschen Reichs-Münzsysteme, der Münzverhältnisse fast aller in Europa während dieser Zeit coursirenden Gold-, Silber- und Kupfer-Geldsorten, und ihrer Valvirung nach dem österreichischen Münzfuße. – Bd. I, 1: Historischer, statistischer Theil. – Wien, 1838. – S. 182–183.
- ²⁶ Becher S. Das österreichische Münzwesen. – S. 182–183.
- ²⁷ Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 81.
- ²⁸ ДИВ.: Krause Ch., Mishler C. 1995 edition of Standard catalog of world coins: 1801–1995 – 22nd. ed. – Iola, 1995; Krause Ch., Mishler C. First Edition of standard catalog world coins: Eighteenth Century 1701–1800. – Iola, 1995.
- ²⁹ Coffing C. L. Talary Marii Terezy zdobyły swiat // Biuletyn numizmatyczny. – 1982. – № 3–4 (171–172). – S. 59–62.
- ³⁰ Novotný V. Mince Marie Terezie 1740–1780. – 2., dopl. vyd. – Hodonin, 2001. – S. 161.
- ³¹ Reißnauer F. Münzstätte Günzburg 1764–1805. – S. 179.
- ³² Novotný V. Mince Marie Terezie. – S. 161–162; Peez C., Raudwitz J. Geschichte d. Maria-Theresiens-Thalers. – S. 82–85.
- ³³ Reißnauer F. Münzstätte Günzburg. – S. 149.
- ³⁴ Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 82.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Krause Ch., Mishler C. First edition of standard catalog world coins: Eighteenth century 1701–1800. – P. 70–72; 518.
- ³⁷ Krause Ch., Mishler C. 1995 edition of standard catalog of world coins: 1801–1995. – P. 72–76.

- ³⁸ Reißnauer F. Münzstätte Günzburg. – S. 149.
- ³⁹ Moser H., Tursky H. Die Münzstätte Hall in Tirol 1665–1809. – S. 230.
- ⁴⁰ Krause Ch., Mishler C. 1995 edition of standard catalog of world coins: 1801–1995. – P. 84–85.
- ⁴¹ W SA FHAW, Bericht des Munzamttes vom 20.11.1802. – S. 3; Reißnauer F. Münzstätte Günzburg. – S. 149.
- ⁴² Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 83.
- ⁴³ Ibid. – S. 82.
- ⁴⁴ Grißmeier B. Die Münzen aller Staaten der Erde. Die Geschichte, das gesetzliche Raugewicht, der Feingehalt und Münzfuß sämtlicher Münzen. – Leipzig, [1914]. – S. 67; 73.
- ⁴⁵ Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 85.
- ⁴⁶ Gazeta Bucovinei (1891–1897): An. 1.– 1891 (№ 1–35); An. 2. – 1892. – 20. Aug./1 Sept. (№ 66). – S. 3.
- ⁴⁷ Bukowiner Rundschau. 3mal in der Woche (1882–1901: 3804NN): Jg. XI.– 1892. – 21 серпня (№ 1177). – S. 6–7.
- ⁴⁸ Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 85.
- ⁴⁹ Grißmeier B. Die Münzen aller Staaten der Erde. – S. 67; Hickmann A. L. Neueste Münzenkunde aller Staaten der Erde. Die kursierenden Münztypen. – 3. verm. Aufl. – Wien; Leipzig, 1911. – S. 27.
- ⁵⁰ Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 545.
- ⁵¹ Maria-Theresien-Taler «unter fremder Flagge» // Die Münze. – 1994 (5. Jg.). – 2. Ausg. (Apr./Aug.). – S. 10.
- ⁵² Alram M. Nachprägungen. – S. 11.
- ⁵³ Szaivert E. Münzkatalog Österreich. – S. 3–83.
- ⁵⁴ Hafner W. Lexicon of the Maria Theresientaler 1780. – Wien, 1984. – 138 T. 1984. – P. 3.
- ⁵⁵ Maria-Theresien-Taler «unter fremder Flagge». – S. 10.